

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

INSTITUTIONAL ASPECTS OF RECREATIONAL ENTERPRISES DEVELOPMENT UNDER MODERN CONDITIONS

Ніна КУШНІР,
кандидат економічних наук,
Національний університет
водного господарства та
природокористування, Рівне

Nina KUSHNIR,
PhD in Economics,
National University
of Water Management and Nature
Resources Use, Rivne

Ольга ДЯЧУК,
Національний університет
водного господарства
та природокористування, Рівне

OI'ha DYACHUK,
National University
of Water Management and Nature
Resources Use, Rivne

Діана ВОЙТОВИЧ,
Національний університет
водного господарства
та природокористування, Рівне

Diana VOYTOVYCH,
National University
of Water Management
and Nature Resources Use, Rivne

Розбудова рекреаційної індустрії виходячи з обмеженості інвестиційної складової державного та місцевих бюджетів вирішальною мірою залежить від активізації рекреаційного підприємництва, а саме від створення конкурентоспроможних та фінансово стійких рекреаційних підприємств. Це дозволить залучити в даний сегмент регіональної економіки інвестиційні ресурси приватних підприємницьких структур і фінансово-кредитних установ, а також іноземних інвесторів та сприятиме реалізації цілого ряду проектів господарського освоєння природно-рекреаційного потенціалу. На жаль, у зоні осушувальних меліорацій не спостерігається високого рівня інвестиційної активності приватного бізнесу внаслідок низького рівня концентрації фінансових ресурсів, нерозвиненості ринкової інфраструктури та відсутності сучасних рекреаційних підприємств.

З огляду на це виникла потреба у форсуванні процесів розробки механізмів розвитку рекреаційних підприємств на основі сучасних форм взаємодії держави, територіальних громад і суб'єктів бізнесової діяльності. Такими формами виступають інститути державно-приватного партнерства, а саме концесійний та орендний режим, кластерні утворення, а також формування рекреаційних підприємств комунальної власності. Це й зумовило вибір мети даної публікації, що полягає в розгляді інституціональних аспектів розвитку рекреаційних підприємств у сучасних умовах.

Необхідність надання пріоритету державно-приватному партнерству як основному каталізатору активізації рекреаційного підприємництва та розви-

тку рекреаційних підприємств пояснюється доцільністю участі держави й територіальних громад як найбільш зацікавлених сторін у наращенні потенціалу рекреаційного підприємництва, створенні нових робочих місць і розбудові суміжних галузей. Територіальні громади та регіональні органи виконавчої влади мають ініціювати передачу окремих територіальних ресурсів у тимчасове використання суб'єктам

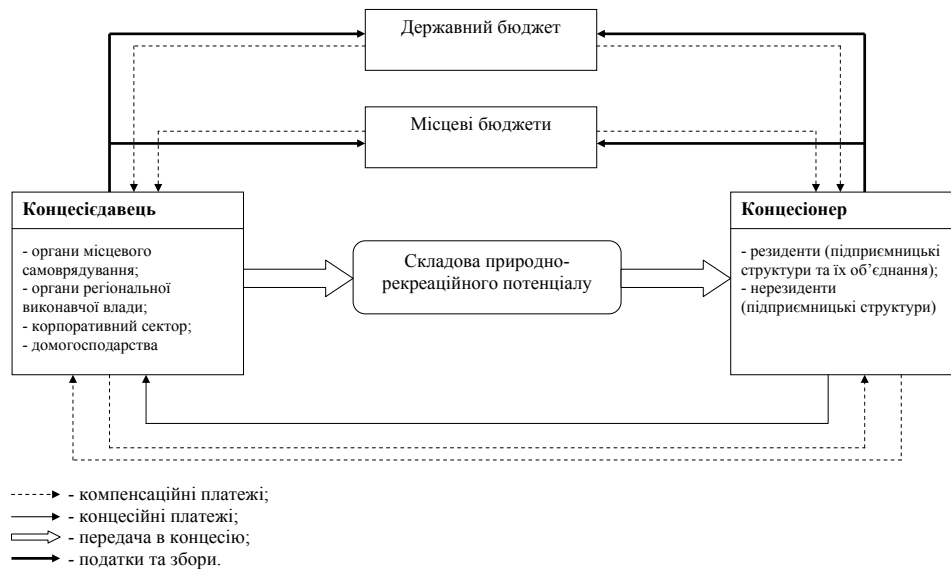
рекреаційного підприємництва – як резидентам, так і нерезидентам. У першу чергу це стосується передачі в тимчасове користування малопродуктивних земель, які були розпайовані на початку 2000-х років, водних об'єктів місцевого значення та замкнених лісових ділянок, які є природно-ресурсною базою розвитку зеленого туризму, туристично-оздоровчого бізнесу, а також санаторно-курортного господарства.

Найбільш прийнятними формами тимчасового використання окремих складових природно-рекреаційного потенціалу є концесія та оренда. Перша форма державно-приватного партнерства передбачає передачу певного виду активу в тимчасове користування для будівництва нових об'єктів інфраструктури та їх подальшого використання (рис. 1). Концесіодавцем можуть бути територіальні громади, якщо об'єктом концесії виступає складова комунальної власності, особисті селянські господарства та їх об'єднання, якщо в концесію передаються об'єкти природно-ресурсного потенціалу, що перебувають у приватній власності, а також органи державної влади, якщо в концесію передається актив, котрий перебуває у загальнодержавній власності. Існуюча нормативно-правова база поширення

Розглянуто перспективні напрями розвитку рекреаційних підприємств на основі угод оренди та концесії щодо використання рекреаційного потенціалу території, а також формування кластерних утворень. Доведено, що концесійна та орендна форма організації діяльності рекреаційних підприємств дасть можливість налагодити інвестиційні відносини між органами державної влади, місцевого самоврядування та домогосподарствами, з одного боку, і концесіонером-інвестором – з другого. Встановлено, що поширення концесійних угод у сфері рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій дасть можливість хоча б частково подолати тотальний дефіцит залучення в економіку цих територій іноземних інвестицій та передового зарубіжного досвіду. Більше того, поширення концесійних угод на корпоративний і комунальний сектори, а також сектор домогосподарств сприятиме легалізації цілого комплексу видів діяльності, які на даний момент перебувають у тіні.

The promising directions of recreational enterprises development based on rental and concession as to using of territories' recreational potential as well as establishment of cluster formations. It is proved that concessional and rental form of activity organization of recreational enterprises will allow improving of investment relations between governmental bodies, self-governing authorities and households on the one part and concessionaire-investor on the other. It is determined that spreading of concession agreements in recreational entrepreneurship sector in drainage amelioration areas will allow at least partial overcoming of deficit of foreign investments and advanced experience attraction to these areas' economy. Moreover, applying of concessional agreements to corporate and municipal sectors as well as household sector will promote legalization of a set of business activities being shady nowadays.

Рис. 1. Схема концесійного режиму використання природно-рекреаційного потенціалу

концесійних угод передбачає надмірно обмежений перелік об'єктів, які можуть передаватися в концесію, що звужує інституціональне підґрунтя розвитку рекреаційних підприємств.

Відмінність оренди від концесії полягає в тому, що територіальний актив передається в тимчасове користування, як правило, вітчизняному суб'єкту рекреаційного підприємництва і відповідна угода не передбачає будівництва нових об'єктів інфраструктури. Інституціональне середовище поширення орендних схем є більш досконалим, ніж запровадження концесійного режиму. Але попередній досвід показує, що навіть оренда земельних ділянок не відзначається необхідним рівнем відпрацьованості податкової та нормативно-правової складової, що проявляється в заниженості ставок орендної плати, несвоєчасності її внесення у відповідні бюджети, а також передчасному розірванні великої кількості угод. Ще більша кількість негативних наслідків спостерігається при передачі в оренду водних і водогосподарських об'єктів.

Передача окремих складових природно-рекреаційного потенціалу в тимчасове користування резидентам (резидентами виступають підприємницькі структури, а також їх об'єднання) та нерезидентам (нерезидентами виступатимуть лише підприємницькі структури, щоб не допустити надмірної експансії закордонних операторів надання рекреаційних послуг на вітчизняний ринок) супроводжуватиметься виникненням цілого ряду ризиків, пов'язаних з погіршенням якісних характеристик об'єкта концесії, недотриманням однією із сторін умов концесійної угоди, виникненням форс-мажорних ситуацій.

З метою мінімізації можливих ризиків, а також понесених концесіонером чи концесієдавцем можливих втрат пропонується ввести компенсаційні платежі. Компенсаційні платежі можуть сплачуватися концесієдавцем концесіонеру у зв'язку з тим, що об'єкт концесії в реальній практиці не відповідає тим характеристикам, які визначені в договорі.

Концесіонер сплачує компенсаційні платежі концесієдавцю в разі значного погіршення з його вини якісних характеристик об'єкта концесії (надмірне забруднення водних об'єктів, надмірна вирубка окремих ділянок лісового фонду, виснаження сільськогосподарських та несільськогосподарських угідь). Контроль за своєчасною сплатою компенсаційних платежів мають здійснювати місцеві фіскальні органи, які не виступають однією зі сторін концесійної угоди.

Основним фіскальним регулятором використання складової природно-рекреаційного потенціалу на умовах концесії є концесійний платіж, що сплачується концесієдавцю за нормами, які визначаються за згодою сторін у концесійній угоді та у визначені терміни. Перегляд ставок концесійних платежів здійснюється за умови різкого збільшення темпу інфляції, про що також зазначається в тексті

угоди. І концесіонер, і концесієдавець як безпосередні учасники концесійних відносин також оподатковуються на загальних підставах. Концесіонер сплачує у державний бюджет весь інституціоналізований набір податків і зборів (податок на прибуток та ПДВ), у місцевий бюджет – податок на доходи фізичних осіб, а також земельний податок за використання земельних ділянок, які не є об'єктами концесії. Концесієдавець сплачує податок з доходу, який він отримує внаслідок сплати йому концесіонером концесійних платежів.

Також передбачається виплата з державного та місцевого бюджетів компенсаційних платежів концесієдавцю та концесіонеру внаслідок виникнення стихійних лих, пов'язаних із паводками та повеннями, що призвели до погіршення та деградації об'єкта концесійної угоди. Це дозволить компенсувати концесієдавцю втрати, пов'язані з усуненням наслідків природно-техногенної катастрофи, а концесіонеру – втрати, що стосуються забезпечення надання рекреаційних послуг на прийнятному рівні якості.

Поширення концесійних угод у сфері рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій дасть можливість хоча б частково подолати тотальний дефіцит залучення в економіку цих територій іноземних інвестицій та передового зарубіжного досвіду. Більше того, поширення концесійних угод на корпоративний і комунальний сектори, а також сектор домогосподарств сприятиме легалізації цілого комплексу видів діяльності, які на даний момент перебувають у тіні. Концесійний режим ведення підприємницької діяльності у рекреаційній сфері дасть можливість підвищити ефективність використання активів, що перебувають у державній та комунальній власності, які, як свідчить досвід останніх двадцяти років, використовуються неефективно. Встановлення договорів концесії між суб'єктами корпоративного сектору та концесіонерами-нерезидентами сприятиме підвищенню рівня концентрації інвестиційних ресурсів у зоні осушувальних меліорацій і забезпечуватиме перелив і реінвестування частини капіталу у базові ланки господарського комплексу – сільське й лісове господарство.

Впровадження концесійних та орендних схем надання рекреаційних послуг має передбачати реалізацію таких заходів:

□ внесення відповідних змін до законів України «Про державно-приватне партнерство» та «Про концесії» щодо розширення переліку активів, які можуть надаватися в тимчасове користування з метою здійснення рекреаційної діяльності;

□ упорядкування методичної бази передачі об'єктів природно-рекреаційного потенціалу в концесію та оренду з визначенням бази нарахування концесійних та орендних платежів, а також їх перерозподілу між концесієдавцями та місцевими бюджетами;

□ розробка на регіональному рівні механізму регулювання діяльності суб'єктів рекреаційного підприємництва, що здійснюють свою діяльність на основі використання об'єктів природно-рекреаційного потенціалу на умовах концесії та оренди;

□ створення при органах виконавчої та представницької влади місцевого рівня громадських рад із представників місцевого населення, які здійснюватимуть контроль за діяльністю орендарів і концесіонерів, що працюють на відповідних територіях і використовують власність місцевого населення.

Концесійна та орендна форма організації діяльності рекреаційних підприємств дасть можливість налагодити інвестиційні відносини між органами державної влади, місцевого самоврядування та домогосподарствами, з одного боку, і концесіонером-інвестором – з другого. Перевага концесійного режиму рекреаційного природокористування

над іншими формами підприємницької діяльності полягає в нормативно-правовій визначеності фінансово-розподільчих відносин між суб'єктами та об'єктами концесії, поєднанні індивідуальних і групових інтересів, передачі в довгострокове користування державного, комунального, корпоративного та індивідуального майна без втрати права власності на нього.

Впровадження концесійного режиму ведення рекреаційного підприємництва з урахуванням високого рівня інвестиційної привабливості туристичної та санаторно-курортної індустрії дасть можливість: провести реконструкцію й забезпечити розширене відтворення матеріально-технічної бази рекреаційних установ у зоні осушувальних меліорацій; забезпечити розбудову рекреаційної інфраструктури на територіях, що піддалися природній ренатуралізації, з метою розвитку водного туризму, мисливства та рибальства; збільшити замовлення на продукцію місцевого транспорту, сільського господарства, а також будівельних організацій [1].

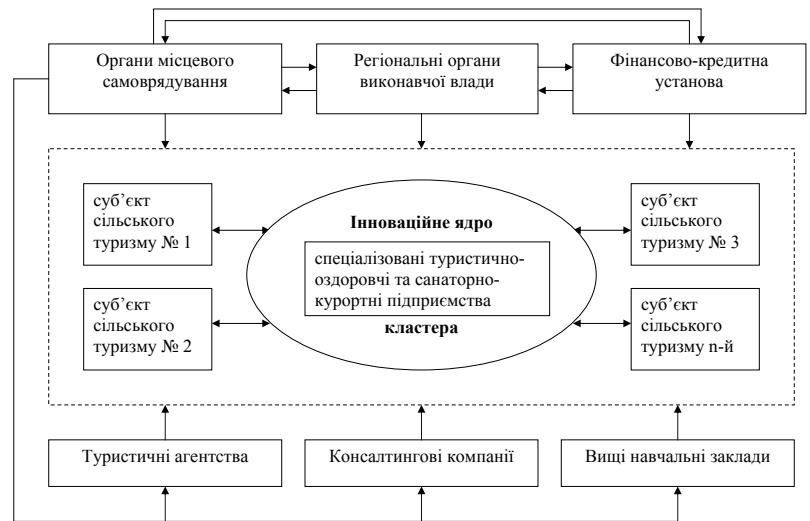
Найбільш прийнятними концесійні та орендні схеми надання рекреаційних послуг можуть бути для розвитку індустрії рибальства та мисливства, оскільки значні площі ренатуралізованих природним шляхом угідь дають змогу в короткі терміни збільшити чисельність фауністичних і водних біологічних ресурсів для налагодження круглорічного чи сезонного здійснення рекреаційної діяльності. Місцеве населення, яке не має достатнього рівня фінансових ресурсів для розширення потужностей сільськогосподарського виробництва, при необхідному рівні правового захисту охоче передаватиме ренатуралізовані природним чином сільськогосподарські угіддя в тимчасове користування. Площі таких угідь є значними в поліській зоні Волинської, Рівненської, Житомирської та Чернігівської областей, що створює сприятливі передумови для якісного нарощення потенціалу рекреаційної індустрії на депресивних територіях зазначених адміністративно-територіальних одиниць.

Іншою формою державно-приватного партнерства, яка сприятиме консолідації зусиль держави, територіальних громад, суб'єктів рекреаційного підприємництва та фінансово-кредитних установ, є кластерне утворення. На відміну від концесійного та орендного режиму, в умовах функціонування кластерного утворення суб'єкти державної та регіональної влади виступають не лише регуляторами фінансово-економічних розподільчих відносин між власниками та користувачами об'єктів природно-рекреаційного потенціалу, а безпосередніми учасниками і координаторами виробництва та реалізації широкого набору рекреаційних продуктів (рис. 2).

Особливо прийнятною кластерна форма рекреаційного підприємництва є також і для розвитку сільського туризму, оскільки особисті селянські господарства не мають необхідних навичок для реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, просування рекреаційного продукту на цільовий ринок, а також не володіють достатніми фінансовими ресурсами для розбудови необхідних комунікацій для розширеного відтворення всіх складових рекреаційно-продуктового ланцюга. Це стосується розширення масштабів централізованого водопостачання, водовідведення, а також монтажу дренажних систем та очисних споруд [2].

До складу кластера можуть увійти суб'єкти підприємництва, які спеціалізуються на сільському туризмі, розміщені на території декількох сільських і селищних рад, що дозволить координувати рекреаційну діяльність на значних територіях, особливо на територіях, які виступають ареалом формування природно-рекреаційного потенціалу. Однією з функцій державних і регіональних органів виконавчої та представницької влади є регулювання рекреаційного навантаження на природні ландшафти, особливо на ренатуралізованих природним шляхом територіях, а також контроль за дотриманням природоохоронного законодавства при зведенні об'єктів рекреаційної інфраструктури.

Рис. 2. Схема рекреаційного кластера в зоні осушувальних меліорацій

Кластерна форма рекреаційного підприємництва також забезпечує прозорість взаємовідносин із фінансово-кредитними структурами, які надаватимуть кредити суб'єктам здійснення зеленого туризму під гарантії місцевої влади. Матеріальною основою таких гарантій можуть виступати земельні ділянки, що перебувають у комунальній власності, та інші види муніципальних активів. Інноваційним ядром рекреаційних кластерів стануть спеціалізовані санаторно-курортні й туристично-оздоровчі підприємства, які мають чималий досвід надання рекреаційних послуг, володіють значним організаційним та кадровим потенціалом, мають можливість надавати широкий спектр послуг (організація туристичних маршрутів, полювання, рибальство, надання санаторних послуг, першої медичної допомоги).

Навколо такого інноваційного ядра мають скупчуватися суб'єкти сільського туризму, які надають значно вужчий спектр рекреаційних послуг, але їх перевагою є вища цінова доступність рекреаційних благ. При цьому функціонування спеціалізованих рекреаційних (туристично-оздоровчих і санаторно-курортних) підприємств та суб'єктів сільського туризму має бути не взаємовиключним, а навпаки – взаємодоповнюючим. Тобто спеціалізовані рекреаційні підприємства надають ті види послуг, які потребують спеціальних знань у галузі медичного та санаторного обслуговування, а суб'єкти сільського туризму – допоміжні послуги пізнавального й розважального характеру.

Тобто в межах кластера, крім конкуренції між спеціалізованими рекреаційними підприємствами, відбувається також процес взаємодоповнення діяльності одних суб'єктів іншими, що в кінцевому підсумку сприяє «колективній ефективності» та забезпечує «гнучку спеціалізацію». Позитив конкуренції полягає в тому, що підприємства в боротьбі за споживача основних (туристично-оздоровчих і санаторно-курортних) та допоміжних (рибальство, мисливство) послуг намагаються максимальною мірою знизити ціни за послуги, які вони продукують, поліпшити якість цих послуг, а також диверсифікувати канали просування рекреаційного продукту на ринок.

У результаті підвищується ефективність рекреаційної діяльності не лише окремо взятого суб'єкта підприємницької діяльності, а й усієї галузі, в першу чергу учасників кластерного утворення. Участь у кластері значної кількості суб'єктів рекреаційної діяльності дає можливість координувати майже весь ринок рекреаційних послуг, долати стихійний сегмент даного ринку, залучати значні обсяги інвестиційних ресурсів, створювати додаткові замовлення для суміжних галузей. Взаємоузгодженість діяльності учасників кластера сприяє інвестуванню ними та фінансово-кредитною установою спільних проєктів, реалізація яких покращить доступ до споживача всіх суб'єктів рекреаційної діяльності, дозволить знизити транзакційні витрати, забезпечити обмін позитивним досвідом.

Позитивним моментом функціонування рекреаційного кластера є те, що функціонування його учасників базується на використанні сприятливих природно-рекреаційних умов, а не на трудомістких видах діяльності. Також ефективність діяльності рекреаційного кластера значною мірою залежить від внутрішнього попиту і якості послуг, а не від кон'юнктури закордонних ринків, що робить кластер не таким залежним від коливань кон'юнктури на глобальних ринках туристичних та санаторно-курортних послуг. У межах рекреаційного кластера також визрівають передумови для диверсифікації діяльності, оскільки його учасниками можуть бути сільськогосподарські й лісогосподарські підприємства, для яких рекреаційна діяльність не є основним видом діяльності, а також освоєння споріднених видів бізнесу.

Створення рекреаційного кластера дозволить місцевій владі узгодити пріоритети освоєння ренатуралізованих природним чином територій з метою забезпечення інтегрованого управління природними ресурсами з пріоритетами діяльності суб'єктів рекреаційного підприємництва, що унеможливить надмірну експлуатацію місцевого природно-ресурсного потенціалу та забезпечить збалансований розвиток сільської економіки. Водночас влада також створюватиме сприятливі умови для популяризації за межами регіону й за кордоном бренду основних операторів рекреаційних послуг і місцевого рекреаційного продукту.

Тривалий час ряд проектів відродження економіки в зоні осушувальних меліорацій не було реалізовано внаслідок відсутності партнерських відносин між владою та бізнесом, оскільки влада намагалася виконувати роль лише регулятора соціально-економічних відносин, а не безпосереднього учасника розширеного відтворення потенціалу господарства регіону.

Вагомою перевагою кластера є те, що його учасники можуть спільними зусиллями реалізовувати необхідні для кожного з них інфраструктурні проекти, зокрема будівництво автошляхів, сервісних центрів, здійснювати замовлення на проведення спеціалізованими закладами маркетингових досліджень щодо перспектив завоювання нових ніш на ринках рекреаційних послуг.

Активізація євроінтеграційного вектора розвитку України ставить нові вимоги до підвищення рівня конкурентоспроможності економіки окремих регіонів, особливо тих, де спостерігається найнижчий рівень середньої заробітної плати, має місце незначна концентрація центрів інвестиційної діяльності та підприємств важкої індустрії, значні території не охоплені об'єктами виробничої та комунальної інфраструктури. Зона осушувальних меліорацій не є винятком. Саме тут демонтаж гідротехнічних споруд меліоративних систем значно погіршило умови для ведення високопродуктивного сільськогосподарського виробництва і призвело до надмірної природної ренатуралізації осушених сільськогосподарських угідь.

Це створило сприятливі передумови для розширеного відтворення індустрії рекреаційного підприємництва, особливо на територіях, наближених до районних центрів і селищ міського типу. Тобто розширення потужностей рекреаційного підприємництва є одним з основних чинників соціально-економічного піднесення адміністративних районів у зоні осушувальних меліорацій. Але для цього потрібна підприємницька ініціатива, яка дала б можливість використати наявні сприятливі передумови для розвитку рекреації в інтересах місцевого населення.

З цієї метою розбудова рекреаційної індустрії має відбуватися на основі власності територіальних громад, щоб прибуткові надходження реінвестувалися як у розширене відтворення індустрії туризму та курортного господарства, так і в розбудову соціальної інфраструктури міських і сільських населених пунктів. З огляду на викладене необхідно створювати комунальні підприємства з надання рекреаційних послуг. Джерелами інвестиційного забезпечення діяльності таких підприємств могли б стати надходження від продажу облігацій місцевої позики під заставу земель комунальної власності. Частина отриманих коштів мала б використовуватися на викуп у місцевого населення земельних ділянок, прилеглих до населених пунктів та об'єктів рекреаційного водокористування.

Створення комунальних рекреаційних підприємств з надання рекреаційних послуг, де виразником інтересів територіальних громад виступали б органи місцевого самоврядування, дало б можливість на тендерній основі визначати переможця конкурсу на право використовувати об'єкт рекреаційної індустрії, який перебуває в комунальній власності. З одного боку, це сприяло б формуванню елемента конкурентності на місцевому ринку рекреаційних послуг, а з другого – використанню комунального майна з максимальною ефективністю.

Розвиток рекреаційних підприємств на основі формування інститутів державно-приватного партнерства (концесійний і орендний режим, кластерні утворення, комунальні підприємства) в зоні осушувальних меліорацій дасть можливість забезпечити:

□ диверсифікацію виробничо-господарської діяльності особистих селянських господарств, що дозволить підвищити рівень доходів сільського населення і рівень сільської зайнятості;

□ ефективніше використання значних площ ренатуралізованих природним шляхом сільськогосподарських угідь, які є непридатними для повернення у продуктивний сільськогосподарський оборот, шляхом їх залучення в систему розширеного відтворення регіонального рекреаційного продукту;

□ переорієнтацію регіонального господарського комплексу з ведення трудомістких видів діяльності, таких як сільське господарство і первинна переробка сільськогосподарської сировини, на розвиток сфери послуг;

□ розширення спектра рекреаційних послуг на регіональному та місцевому цільовому ринку, що дасть змогу збільшити кількість рекреантів і підвищити рівень капіталізації використання природно-рекреаційного потенціалу;

□ легалізацію прихованого рекреаційного підприємництва через використання державою та регіональними органами влади різноманітних фінансових преференцій для суб'єктів сільського туризму-суб'єктів малого підприємництва;

□ залучення іноземного капіталу в місцеву рекреаційну індустрію через передачу окремих складових природно-рекреаційного потенціалу у тимчасове використання іноземним та вітчизняним суб'єктам рекреаційної діяльності, які мають популярні бренди на закордонному та вітчизняному ринках рекреаційних послуг;

□ збільшення замовлення для суміжних галузей (сільське та лісове господарство, харчова промисловість, будівництво та транспорт) у зв'язку з необхідністю задоволення потреб додаткової кількості рекреантів, які будуть залучені через збільшення пропозиції рекреаційного продукту, а також покращення його доступності.

ВИСНОВКИ

Розвиток рекреаційних підприємств на сьогодні потребує значного розширення інституціонального коридору здійснення рекреаційного підприємництва, який дозволить забезпечити ефективний перерозподіл об'єктів природно-рекреаційного потенціалу шляхом їх передачі у тимчасове користування на основі угод концесії та оренди, створення кластерних утворень. Це дасть можливість скоординувати взаємодію спеціалізованих рекреаційних (санаторно-курортних та туристично-оздоровчих) підприємств та суб'єктів сільського туризму, що призведе до активізації підприємництва на сільських депресивних територіях та підвищення ефективності діяльності суміжних галузей. Територіальні громади мають використати всі можливі засоби для підвищення інвестиційної привабливості рекреаційного підприємництва, щоб забезпечити результативніший вплив рекреаційних підприємств на соціально-економічне піднесення територіальних утворень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дячук О. Активізація рекреаційної діяльності в зоні осушувальних меліорацій: регіональні пріоритети та інституціональні передумови / О. Дячук // Економіст. – 2013. – № 12. – С. 73–75.
2. Дячук О. Регулювання рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій: перспективні напрями вдосконалення суб'єктно-об'єктних відносин / О. Дячук // Економіст. – 2014. – № 4. – С. 39–41.